

VARGA JÁNOS

A nemzeti nyelv szerepe a polgári fejlődésben Magyarországon

Közismert, hogy a nyelv az emberek érintkezésének, gondolataik kicserélésének, a különféle természetű társadalmi kapcsolatoknak olyan eszköze, amely az egymást váltó gazdasági alapokat és a rajtuk emelkedő felépítmény-kategóriákat egyképp kiszolgálja. Ez azért lehetséges, mert az egyes társadalmi-gazdasági formációk változása nem vonja maga után a nyelvnek *alappvető*, tehát szerkezetét és belső törvényszerűségeit illető változását. Ugyanakkor az is tagadhatatlan, hogy az alap és felépítmény átalakulása nemcsak a nyelv egyik fontos alkatrészének: a szókincsnek gyarapodását eredményezi, hanem különböző, elsősorban *mesterséges* tényezők befolyására a szerkezethez tartozó részelemek egyike-másikának, ha nem is változásával, de kibővülésével, az ugyanazon típusú elemek fajtáinak gazdagodásával járhat együtt. (Elég a magyar nyelvújító mozgalom során felbukkanó, addig azonban ismeretlen főnév- és melléknévképzőkre utalni.) A fentiek mellett az sem tévesztendő szem előtt, hogy a nyelv az embereket nemcsak összefűzheti, de szét is választhatja, azaz valamely embercsoport számára egy másik csoporttól való elkülönözés eszköze, annak ismertetőjele is lehet.

A nyelv szókészlete általában oly mértékben bővül, amilyen mértékben gazdagodik a társadalom anyagi és szellemi élete, tehát amilyen mértékben fejlődik a civilizáció és a kultúra. Az utóbbiak fejlődése viszont — közvetlenül vagy közvetve — összefüggésben áll a termelőerők gyarapodásával. Természetes tehát, hogy a nyelv gazdagodása, pontosabban a szókincs cserélődése állandóan tartó folyamat. A termelőerők meghatározott mennyiségi fokon minőségi változásba csapnak át, a nyelv azonban a civilizáció és kultúra gyors előrehaladása esetén sem megy keresztül minőségi átalakuláson, sőt ilyenkor az a helyzet állhat elő, hogy a tömegesen születő fogalmak és tartalmak mennyisége kezdi túlhaladni, majd a továbbiakban túl is szárnyalja a természetes, állandóan tartó nyelvfejlődés méreteit. Az új civilizáció és kultúra bizonyos elemeit az egyes társadalmak más társadalmaktól függetlenül önmaguk teremtik meg, másokat viszont a fejlődésben előbbre járó társadalmaktól vesznek át. Az átvétel csak azért lehetséges, mert annak már az átvető társadalmában is kezdenek kialakulni az objektív — gazdasági és egyéb — feltételei. E feltételek készítetik a társadalmat, pontosabban annak műveltebb rétegeit arra, hogy megismerkedve más társadalom, illetőleg nyelv-közösség fejlettebb társadalmi, gazdasági, tudományos és művészeti eszmekörével, előbb ösztönszerűen, majd tudatosan törekedjenek kezdetben az új elemek elsajátítására, majd később azoknak saját társadalmuk többi tagjaival való közlésére. Ha azonban a haladás irama túl gyors volt, vagy *ha nagy a különbség az átadó és átvető társadalmak fejlettségi foka között*, akkor a

vállalt feladat elvégzéséhez a rendelkezésre álló szókészlet elégtelennek bizonyul: *a civilizáció és kultúra új elemei oly tömegben jelentkeznek, hogy meghatározásuk, névvel való felruházásuk a szókincsnek természetes fejlődés útján létrejött készletével nem oldható meg.* Ilyen esetben lép fel a nyelv megújítására, új fogalmak és elemek megjelölését célzó bővítésére irányuló tudatos törekvés, amely a nyelvújítást programmá emeli és tömegessé teszi.

I

Az emberiségnek, ezen belül pedig az egyes társadalmaknak egyik legfontosabb korszaka a feudalizmus bomlásának és a kapitalizmus kialakulásának periódusa, amely a civilizáció, az anyagi — és természetesen a rajta felépülő szellemi — kultúra rohamos gazdagodásával jár együtt. Az emberiség egész előző történetéhez képest ebben a történeti szakaszban megy végbe legrövidebb idő alatt a leggyorsabb fejlődés: *a felövő burzsoázia a profit sokszorozása érdekében a termelés kitérítésére tör, maximális mértékben kívánja e cél szolgálatába állítani a tudományt, a technikát, és fejleszteni azokat.* Ennek következtében a feudalizmus bomlásának és a kapitalizmus születésének idején minden társadalom történetében a nyelvújításnak egy olyan fontos szakasza következik, amely alatt a nyelv szókészlete (esetleg más elemei is) alkalmassá válik a kapitalista fejlődéssel együttjáró új fogalmak meghatározására, kifejezésére. A történelem azt mutatja, hogy az európai nemzeteknél a polgári átalakulást vagy mindenütt megelőzte a nyelv megtisztítása és felfrissítése, vagy a kettő legalábbis párhuzamosan és egymással szoros kölcsönhatásban zajlott le. (Gondoljunk csak a XVI—XVII. század Angliájára, a XVII—XVIII. század Franciaországára.) Tény az is, hogy minél később lépett egy-egy nép a polgárosodás útjára, a nyelvújítás annál tömegesebb méretet öltött, mert annál nagyobb mennyiségű olyan fogalom számára kellett szavakat átvenni vagy alkotni, amelyek ismeretéhez és megjelöléséhez más, előbbre járó népek előbb, de hosszabb idő alatt juthattak el. E körülmény adja az egyik — de csak az egyik és nem is legfontosabb! — magyarázatát annak, hogy Közép- és Kelet-Európa országaiiban a nyelvújító mozgalmak sokkal nagyobb intenzitással folytak, mint például Nyugat-Európában.

Magyarországon — ismert és ismeretlen történelmi tényezők folytán — a polgári civilizáció és kultúra egyre sokasodó elemei nem mindjárt akkor jelentek meg, illetőleg nem azonnal terjedtek el, amikor másutt kialakultak, hanem bizonyos, egyes országokhoz viszonyítva százados időbeli eltolódással, vagyis abban a periódusban, amikor érlelődni kezdtek hazai meghonosodásuk feltételei, azaz a magyarországi társadalom kapitalista termelőerői. Az utóbbi folyamat — az előző emberöltők alatt történő nekiindulások és visszaesések után — a XVIII. század második felétől izmosodik meg annyira, hogy egyenes vonalban készítheti elő a termelési viszonyok megváltozását. A jelenségeknek nem lehet véletlen egybecsése, hogy ekkortól kap mind sűrűbben és mind több tollforgatótól hangot az az igény is, hogy az új, polgári műveltségi elemeket át kell venni és hazai, azaz magyar nyelven kell kifejezni.

Az ezirányú törekvés képviselőinek hosszú sorát *Bessenyei* nyitja meg. „Hol vagy az — teszi fel a kérdést —, aki minden tudományokban, kézi mesterségekben, hivatalokban, életnek minden nemeiben oly jártas és gyakorlott légyen, hogy mindent a maga nevében tudjon nevezni és mindenről úgy szóljon, mint az, aki azt a mesterséget legtekélyesebben érti? Ezen kívül

hány tudomány vagyon, amely magyar nyelven nem taníttatik? Pedig ha nem is volna meg nálunk ez vagy amaz mesterség, akkor is kell róla tudni, ehhez pedig szók kellene, ha szinte magunkra természeti vagy polgári okokra nézve nem lehetne is reménységünk, hogy valaha azoknak a dolgoknak gyakorlására kiterjeszkedhessünk." E kíváncsi jogos, hiszen „az emberi életnek szükségei . . . mindenkor újabb újabb találmányokat szültek, amelyeknek azelőtt se hírek, se nyomok nem volt. Mindezeknek az új dolgoknak új eszközöket, új hivatalokat, új rendtartásokat és ezeknek ismét új neveket kellett szükségképpen találni." Vagyis rohamosan nő nagyra a tudomány, amely az ország boldogságának egyik legfőbb eszköze, mert „mentől közönségesebb a lakosok között — vallja Bessenyei —, az ország is annál boldogabb". „A tudománynak kulcsa a *nyelv* (kiemelés tőlem. — V. J.), mégpedig a számosabb részre nézve minden országnak a maga született nyelve", azért, mert „a nyelv előmenetelével együtt a tudomány is az országnak minden rendű lakosaira kiterjed", és így „a legegységűbb rendű és sorsú emberek is a magok elmebeli tehetségeket" az emberi társadalom javára fordíthatnák. A szegénység és tudatlanság egy húron pendül. Márpedig tudatlannak és következőképp szegénynek kell lennie annak a népnek, amely a „maga tulajdon nyelven a maga boldogságára tartozó dolgokat nem tanulhatja". Amelyik nemzet tehát „a maga lakosai között a tudományokat terjeszteni s ezek által azoknak boldogságokat munkálkodni kívánja, annak legelső dolgának kell lenni a nyelvnek tekeletességre való vitele". A történelem rá a bizonyosság, hogy „soha a földnek golyóbisán egy nemzet sem tehetette addig magáévé a bölcsességet, mélységet, valameddig a tudományokat a maga anyanyelvébe bé nem húzta. Minden nemzet a maga nyelven lett tudós, de idegenen sohasem." A magyar nyelv azonban jelen állapotában „a tudományoknak sem előadására, sem bevitelére nem alkalmas", ezért aki „a magyar nemzetet tudós nemzettel akarja tenni, legelőször is annak született nyelvének kiszélesítésén és pallérozásán igyekezzék".

Bessenyei következtéseit azután a gondolkodó fők egész gárdája fogalmazza újra. Decsy Sámuel orvos a társadalom célját abban látja, hogy „természeti és polgári állapotunkra nézve boldogok legyünk", ennek azonban feltétele a nyelv kiművelése, mert enélkül „a tudományok nem virágozhatnak" és nem válhatnak a magyar hazában „közönségessé". *Vedres István* mérnök a latin nyelv fontosságának elismerése mellett is hirdeti, hogy Athént, Rómát anyanyelvük virágzása tette naggyá, az angolok, franciák is azért tudták megszerezni a szabadságot, mert „a józan tudományokat és mestersegeket anyanyelveken írják", tehát az anyanyelv használata Magyarországon is a tudományok, ipar, kereskedelem és művelődés elősegítője. Egy névtelen megállapítja, hogy a fejlődésre „nem ildomos" latin nyelven szinte lehetetlen a tanulókhöz közel vinni a tudomány új eredményeit, a kellőképp kicsiszolt hazai nyelven viszont „minden ismereteknek birtoklásába" juthatunk, és így minden biztonnal „számosan lesznek az országlakosok közül kereskedők és fabrikások". Ha a nyugati álladalmaktól nem akarunk oktalanul messze maradni — hangoztatja egy másik névtelen —, akkor első feladatunk: „mi magunk nyelven csalogatni bé hozzánk a civilis világ áldásait".

Kármán József szerint a magyar a „durva nemzetek rangjába" jutott, mert „az animalis élet, mely a mezei étellel összepárosodott, elállja a tudományok sugárinak behatását", a társadalom azért küszködik annyi bajjal, „mivel tudományink nem gyarapodnak". A megoldás csak a tudományok

és mesterségek fejlesztése lehet: „Akit keskeny telekje nem táplál, vagy alig táplál véres veritéke után, ne engedje, hogy számos gyermekei ugyan azon emlíkre támaszkodjanak, melyet ő már maga megapasztott. A tudományok nemcsak gyönyörködtetnek, hanem táplálnak is. Nyitva áll a becsület útja a merésznek, nyitva a kereskedés, a nemes mesterségek műhelyei.” Ehhez azonban elengedhetetlen „a megfontolt, megkérődzött új és hasznos igazságok” terjesztése, hiszen „a meggyőződés és gyökeres tudományok” csak ily módon válhatnak közkeletűvé. Az ismeretek közlése azonban csak olyan nyelven történhetik, amelyet sokan értenek, épp ezért noha „a nyelv nem tudomány, a szó, beszéd nem bölcsesség”, de „kulcsa a tudományoknak, út, mód, eszköz a bölcselkedésre”.

Teljesen azonos elveket fejteget leveleiben, majd propagál összejöveteleken a magyar nyelvújítás legnagyobb alakja: *Kazinczy Ferenc*: „Ha a Deák nyelvet vesszük elő: úgy örökösen bészárjuk a Tudományok elterjedése előtt az utat . . . ha a magyar nyelv hozattatik be, szemlátomást fogunk előmenni a tanulásban . . . a Mesterségekben és Tudományokban oly szerentsés virágzásra lépünk, mint amilyenre Német Ország lépett, minekutána a kiholt Római és az idegen Frantzia nyelvtől elállott s tulajdon nyelvén kezdte írni könyveit . . . még húsz esztendő s a miveletlen, de szép, de gazdag örök nem miáltalunk, hanem azok által, a kiket példánk fog ide szítani, más alakot veszen magára, s eljő a nap, bizony eljő, midőn szomszédink nem mondják többé, hogy bennünket nem ismernek.”

Gróf Teleki László, a felvilágosult állami tisztviselő ugyancsak hitet tesz amellett, hogy kultúra csupán virágzó nemzeti nyelven teremthető. *Guzmics Izidor* apát meggyőződéssel vallja, hogy a tudományok művelését és ezzel hazánk senyvedő állapotának megjavítását csak saját nyelvünkön eszközölhetjük, ezért erőinket mindenekelőtt a magyar nyelv kiművelésére és terjesztésére kell mozgásba hozni. *Pápay Sámuel* tanár-író a közboldogság elengedhetetlen feltételének tekinti az ismeretek magyarnyelvű oktatását mindazon intézetekben, „hol katonák, gazdák, bányászok, énekesek, muzsikások, építők, rajzoló, metszők, képirók” nevelkednek. *Batjza József* pedig így indokolja a magyar nyelv használatának szükségességét: „Véteknek tartom, ha valamely nép önlelte árán szerez műveltséget, midőn a műveltség a nemzetiséggel nincs ellentétben, sőt ha az a nemzetiségben nem alapozik, nem is valódi, hanem ál műveltség lesz és marad.”

A tudományok magyar nyelvű oktatásáért és terjesztéséért szót emelők tábora — amint a fenti kiragadott példák igazolják — egyre népesedik. Tanúság ez arra, hogy *Bessenyei programja*, amely a magyarországi társadalom előrehaladását a magyar nyelven terjedő tudományoktól és mesterségektől várja, nem elvont okoskodás, hanem a továbbjutás tényleges követelményeinek szükségszerű jelentkezése. Nem téveszthet meg bennünket, hogy a fenti eszme képviselőit mindenekelőtt az értelmiség adja. Széleskörű műveltsége az értelmiséget képesíti arra, hogy fel tudja mérni a szakadékot, amely a polgári államok meg a feudális Magyarország viszonyai közt húzódik. Arra pedig Lenin is több ízben utalt, hogy az értelmiség — akár igenlő, akár elítélő módon, de — általában elsőnek és legnagyobb visszhanggal reagál a gazdasági alapon végbemenő változásokra. Nincs tehát különös abban, ha a *feudalizmus bomlása idején Magyarországon is az értelmiség egy része dőbber rá, hogy hazája mily messze maradt a polgárosult nemzetek mögött, és kezdi kutatni a javítás módzatait. E kiűt-Keresők legtöbbször persze nem sejtí, hogy jobbitást*

szolgáló tanácsai a társadalmi formáció megváltozása felé mutatnak. De a *társadalmi haladás és a tudományok elválaszthatatlanságát felfedezi*, és e felismerés készteti, hogy síkra szálljon a tudomány, a technika vívmányainak felhasználásáért a gazdasági és társadalmi élet minden ágában és minden területén.

A tudományok meghonosítása és alkalmazása eszköz egy célnak: a polgárosult vagy polgárosodó társadalmak anyagi és szellemi szintjének eléréséhez. E célt az új ismeretek terjesztésének szószólói „közboldogság”-nak, „teljes szabadság”-nak stb. nevezik, tehát saját törekvéseiket majdnem ugyanazon fogalmakkal fejezik ki, amelyeknek kifejtésével és programmá formálásával a minket megelőzött nemzetek ideológusai saját társadalmuk burzsoá átalakulásának útját egyengették. *A tudományok átvételének és fejlesztésének sürgetése* ily módon kimondatlanul is *polgári célokat szolgál*, alkalmazásuk pedig a kapitalista termelőerők fejlődését segíti elő.

A hazai tudományok felvirágzásáért küzdők nem csupán arra törekednek, hogy ők maguk elsajátítsák az új műveltségi elemeket, hanem azokat tudatosan akarják terjesztetni vagy terjesztetni a társadalom különböző rendű és rangú tagjai között. Szinte valamennyien hangoztatják, hogy a tudományok ismeretének „közönséges”-nek, azaz általánosnak kellene lennie az országlakosok körében, mert — amint ezt Bessenyei kiemelte — csak így volna remélhető, hogy „az egész nemzetnek serénysege, industria felébredne, mindenki megmutathatná elméleti képességeit és a sok heverő jó elmék mind találnának magoknak dolgot”. A tudományokat tehát nem tekintik valamely kaszt kizárólagos privilégiumának, hanem annál gyümölcsözőbbnek tartják őket, minél több ember veszi birtokába és használja fel a saját munkaterületén azokat. Az effajta megnyilatkozásokból kétségkívül a polgárivá alakuló értelmiség hangja szól. Nemcsak azért, mert a tudományokat polgári célok — nem egyszer ki is mondják: többek közt az ipar, kereskedelem stb. fellendítése — érdekelten óhajtják hazánkban meggyökereztetni. *Polgári jellegű kíváncsalom a tudományok, az új ismeretek „közönségesse” tételének vágya is: a burzsoáziának és az őt képviselő osztályoknak egyik jellemző vonása épp az, hogy — félretéve a születési megkülönböztetés feudális elvét — a társadalom alsóbb osztályait is bevonni törekednek a burzsoá érdekek megvalósításának munkájába*. A tudományok korlátlan terjesztésének elmélete tehát végső soron egyúttal a tömegek felzárkóztatását is szolgálja a polgári törekvések mögé, a jövődő szövetségesek súlyának és erejének sokszorozását is célozza, azaz különféle áttételeken keresztül a polgári átalakulás megkönnyítője lehet.

A tudományok, az adott időben a polgári fejlődést meggyorsító ismeretek általános elterjesztése megfelelő eszközöket igényel. A legkézenfekvőbb eszköz az emberi érintkezés elsődleges formája: a nyelv, de csak az a nyelv, amelyet a közvetítő és a közvetítést felfogó egyaránt megért. Magyarországon azonban a hivatalos latin, az állam és az élet egyes területein használt német nyelvet csak egy viszonylag szűk réteg beszéli. A tudományok terjesztését vállaló osztálynak vagy rétegnek az ismeretek továbbítását a társadalom nagy része által használt nyelven kell végeznie. „A kevesebb rész — mondja Kármán — az idegen nyelvnek tanulásával is teheti magát tekéletessé, ha szintén az ő született nyelve műveletlen is. De azt nem lehet közönséges és mindenkire kiterjedő haszonnak mondani. Mert csakugyan a számosabb résszel, amelynek az idegen nyelvek tanulásában módja nincs, a maga tudományát nem közölheti.” A tanítókat és tanítottakat összekötő nyelv minden nemzetnek csak

saját nyelve, a magyar értelmiség antifeudális irányba tapogatózva elinduló részének szemében tehát természetszerűleg csak a *magyar* lehet. Íme a nyelvnek első, távolról sem legfontosabb, de *minden nemzetnek — a magyar nemzetnek is — kifejlődésében megfigyelhető szerepe* a kapitalista társadalom előkészítésében.

A tudományok magyar nyelvű terjesztése azonban nem egyszerű feladat. Mindenekelőtt magát a nyelvet kell alkalmassá képezni az anyagi és szellemi kultúra új elemeinek kifejezésére. Továbbá azon osztályok és erők ellenében, amelyeknek nem, vagy nem különösebben érdekük az anyagi és kulturális fejlődés meggyorsulása, sőt ellenségesen szemlélik azt, ki kell küzdeni a nyelv művelésének és terjesztésének feltételeit. Végül az előbbiekkal párhuzamosan, a társadalom közkincsévé kell tenni a megújított, egységessé csiszolt nyelv új elemeit. Bessenyei, Révai és mások még a javasolt Magyar Tudományos Akadémia útján képzelték el e hármas feladat megoldását. Mivel azonban e terv Magyarország XIX. századi ismert politikai viszonyai folytán hosszú ideig kudarcra volt ítélve, a munka magánosokra várt. Így indult meg a Kazinczy vezette nyelvújító mozgalom, amely maradandó eredményeivel 1848-ra betetőzte a valamennyi nyelvjárás számára egyképp érthető, egységes irodalmi nyelv kialakulásának folyamatát, és ezzel párhuzamosan, a különböző tudományágak szókészletének megmagyarosításával, lerakta — nem utolsósorban a polgári jellegű tudományágakban — a tudományos magyar műnyelv alapját. Nemcsak a jogi és közigazgatási magyar nyelv szótárát készítették el Kisfaludy Sándor és Pápay Sámuel, nemcsak a fejlettebb mezőgazdasági technika új fogalmait ültette át magyarrá Pethe Ferenc, hanem a polgárság európai előretörésével nekilendülő vagy megszülető tudományágak szókészlete is a többévtizedes nyelvújítás ajándéka. Gondoljunk csak a matematikában Maróthy György, Dugonics András és a két Bólyai, a természetrajzban Diószeghy Sámuel, a fizikában Jedlik, az orvostudományban Bugáth Pál, a gyógyszerészetben Schuster János, a közgazdaságtanban pedig akár Széchenyi vagy Kossuth nyelvújító tevékenységére. Az ő és társaik munkájának gyümölcse, hogy a magyar nyelvért folytatott harcok idején olyan szavak és kifejezések hosszú sora nyert életet, amelyek nélkül polgári társadalom, sőt tudományos munka is nehezen képzelhető el (szög, délkör, egyenlet, gömb, köb, henger, kör, különbözet, adat, hányados, tizedes szám, eszmény, ipar, irodalom, jutányos, kamat, tőzsde, általány, biztosítás, értelmiség, gyár, igény, járadék, kedvezmény, tőkésít, törleszt, kisajátít, kötelezvény, szabatos, szelvény, nyugtatóvány, stb.).

Az elmondottak igazolják a nemzeti nyelv elválaszthatatlan kapcsolatát a tudományokkal és részben rajtuk keresztül, a polgári fejlődéssel, kétségtelemné teszik, hogy *a hazai nyelvújítás a kapitalista termelőerők gyarapodásának jele és egyúttal következménye volt*, de azt is sejtetik, hogy *a nyelvújítás és nyelvjavítás nem lekiacsinylendő mértékben könnyítette meg a polgári eszmék és polgári gondolkodás térhódítását* Magyarországon.

A nyelv, nyelvjavítás és a polgári fejlődés kölcsönhatása az egykorú gazdasági-társadalmi és kulturális reformerek gondolatrendszerében mind erősebben tudatosult. Már a nyelvújítás vitájában leszögezte a Kazinczyék ún. neológus irányával szembenálló egyik ortológus, hogy nézeteltérés csupán az újítás mikéntjére van terjedelmére vonatkozóan volt köztük, hiszen „új szók csinálása tudományokra és mesterségekre nézve általok is javalltatott”.

Maga *Kossuth* súlyos bajnak tartotta, hogy „a technikai tudományok a gyakorlatos iparágakkal minálunk életadó viszonyban éppen nem, vagy csak gyér kivételként állanak”, és orvoslást „a magyar nyelven tanított matematiká”-ban keresett. *Wesselényi* pedig nyíltan kimondta, hogy a nemzeti érzésnek, amely a társadalom tagjait leginkább a *nyelv* által csatolja egymáshoz és teszi rokonokká, „hatalmas szellemé” növekvése és ezzel együtt az érzés kifejezését szolgáló nemzeti nyelv felkarolása „korántsem bizonyos teoriák, valami új tanok, vagy valami ingerült vágyak vagy lázas állapot következése”, hanem „egyedüli oka az említett érzeteknek s vágyaknak a terjedt és terjedő civilizatio”.

II

A „terjedt és terjedő civilizatio”, azaz a polgárosodás alapelemeinek megjelenése országunkban, a kapitalizmus külföldi eredményeinek megismerése őseink által, hazánkat a nyugati államokétól eltérő helyzetben találta. Lenin fejtette ki, hogy a kapitalizmus, kialakulásától kezdve, kettős tendenciát mutat. Az egyik: a nemzeti élet, a nemzeti mozgalmak ébredése, harc mindenfajta feudális és nemzeti elnyomás ellen, a feudális széttagoltság megszüntetése és a nemzeti államok megteremtése. A másik: a nemzeti válaszfalak lerombolása, a gazdasági élet nemzetközi egységének létrehozása. A kapitalizmussal egyidejűleg megszülető nemzetek tehát egyrészt szabadulni akarnak egy másik nemzet vagy állam elnyomása alól, másrészt ugyanakkor más nemzetek kizsákmányolására törnek.

Magyarország a XVIII. század második felétől gyorsuló ütemben haladt a kapitalizmushoz vezető úton. E XVIII. századi Magyarország azonban Ausztria, a Habsburg-kormányzat elnyomását nyögte, területét pedig különböző nyelveket beszélő, soknemzetiségű társadalom lakta. Ennek megfelelően az az osztály — a középnemesség —, amely az önálló magyar polgári államért előbb öntudatlanul, majd tudatosan vívott küzdelmet irányított, kétfelé hadakozott. Ausztria ellenében az ország függőségét igyekezett lépésről lépésre lazítani, saját, „nemzeti” uralma érdekében pedig visszaszorítani törekedett a nemzetiségek mozgalmait, amelyek végső soron, csakúgy mint a magyar, szintén az önálló nemzeti államok megteremtésén munkálkodtak. A magyar nemzeti mozgalom részesei tehát mindenekelőtt saját országuk határain belül fáradoztak mozgalmuk kettős tendenciájának érvényesülésén: küzdöttek saját népük nemzeti önállóságáért és harcoltak a magyarországi nemzetiségek felett gyakorolt uralmuk megtartásáért. Nem is lehetett tisztán *patrióta jellegű annak a polgárosodó magyar középbirtokoságnak nemzeti mozgalmá, amely a polgári átalakulást saját osztályuralmának fennmaradása mellett igenlő, sőt e változástól az államhatárokon belül hatalmának maradéktalan érvényesülését remélte.* A Habsburg-iga eltávolítását szolgáló, alapvetően progresszív magyar nemzeti mozgalomban — a nemzetiségeket elnyomó igény formájában — kezdettől jelentkezett az a retrográd vonás, amely a polgári átalakulás után túlsúlyra kerülve kíméletlen nacionalizmussá nőtt, oly nacionalizmussá, amelyről joggal állapította meg egyik ellenfele: „nem szerethet, a nélkül, hogy nem gyűlölné, nem áldhat a nélkül, hogy nem átkozna, nem gazdálkodhatik a nélkül, hogy mást nem fosztana, nem haladhat a nélkül, hogy útjában mindent le ne tiporna”, mert előtte „semmi szent, mi nem célja”. A magyar nemzetváltásnak e kettős harc közben lezajlott folya-

matában a nyelvnek olyan szerepek is jutottak, amelyek az önálló és egy-nemzetiségű államokban nem, vagy módosult alakban tapasztalhatók, és amelyek a nyelvújító, valamint a magyar nyelv érdekében vívott küzdelmeket jelentőssé és ennek következtében különösen hevesekké tették.

A

II. József germanizáló törekvései siettették annak felismerését, hogy egy nemzet elnyomásának milyen fontos eszköze lehet az idegen, önállóságának pedig mennyire lényeges biztosítéka a nemzeti nyelv. A józsefi kísérletek összeomlása után számos röpirat és nem egy szónok arról beszélt, hogy a császár hosszú időn át azért hajszolhatta keresztül akarátát, mert magyarul nem tudók, idegen nyelvet beszélők alkotják a birodalom államapparátusát. Mivel egy nép lelki alkata, karaktere *nyelvében* mutatkozik meg — így folytatódik a fentiek gondolatmenete —, az idegen kormányzati hivatalnokok meg sem érthetik a magyar „alkotmányt”, nem várható tehát tőlük, hogy örköljenek az „ország” évszázados jogain. Ezért az „ősi szabadság” megőrzése az idegen hivatalnokok eltávolítását vagy legalábbis hatáskörüik szűkebbre szorítását és magyarok alkalmazását követeli.

De mi az, ami valakit magyarrá tesz? A magyar nemzetiség és érzület elsődleges kritériumát sokan hosszú időn át, sőt még a XIX. század negyvenes éveiben is, egyedül a magyar nyelvben látták. Nemcsak Decsy hánytorgatta fel, hogy „az anyanyelvtől eltávolodott magyarok” nyújtottak a törvénytípró kormányzáshoz az udvarnak segédkezet, de Vedres is ebben jelölte meg a bajok egyik forrását, és vallotta, hogy „soha egy kapu sem zárhattya el jobban az idegeneknek hazánkban a tisztségekre való alkalmaztatásokat, mint a nemzeti magyar nyelvnek közönséges bévétele”. Nemcsak Guzmics hirdette, hogy „nem vérség, nevelés, életmód teszi a nemzetet nemzetté, hanem egyedül a nyelv”, hanem Bajza is azt hangsúlyozta, hogy „az egyes nyelv az egyes nép szellemeinek hangja és nyilatkozása. A nyelv tükre azon népnek, mely beszéli. Belőle megláthatom, mit akar, hová törekszik, szóval miben van sajátképi élete és vágya.” Ezért fogadta 1842-ben óriási vihar *Széchenyi* híres akadémiai beszédének azt a kitételét is, amely az erőszakos magyarosító törekvéseket bírálva ki merete mondani, hogy a nyelv még korántsem szív, a beszéd még távolról sem érzés.

A XVIII. század végének és a XIX. század elejének Magyarországa a nyelvet tehát egy adott nemzet sajátos akarata kifejezőjének, alkotmányában megnyilvánuló vágyai és törekvései biztosítékának tartotta, és egyúttal a más nemzetektől való elkülönülés eszközének tekintette. „Ez az a palladium — írta Kármán —, mely fenntartja alkotmányunkot, az a végvár, amely az idegent, míg idegen, eltilt határainkról, vagy hazafivá által változtat; az a mód, amely nemzetünket léteiben megtartja, az a jegy, amely megóv, hogy a többek között el ne olvadjunk.” „Szabadságunk és önállóságunk paizsa, amely mögött a magyar tűzhelyének nem kell félnie a pusztulástól” — vallotta *Péczeley*. A magyar önállóság úttörői őszintén hitték, hogy „nyelvében él a nemzet”. A magyar nyelvnek, mint a magyar alkotmány biztosítékának jelszava azonban — főként kezdetben — nem egyetlen tendenciát takart: benne a polgári fejlődést gátló idegen uralom visszaszorításának vágya a régi feudális intézmények restaurálásának vágyával keveredett. Mégis az előbbi tendenciá volt benne a lényegesebb. A valóságra tapintott rá a bécsi államtanács

egyik tagja, aki ironikusan jegyezte meg, hogy a magyarok a régi alkotmányt akarják nyelvi követeléseikkel megvédeni, és éppen annak megdöntését érik el vele. A Habsburg-kormányzat által védett latin nyelv fokozatos kiiktatása és a magyar nyelv jogkörének állandó szélesítése ugyanis a latin nyelvvel fémjelzett feudalizmustól is eltávolodást jelentett. *A nyelvi felszabadulás igénye egy külső hatalom előírásai alól ugyancsak polgári törekvés,* mert az idegenektől való tudatos elkülönülés mindig velejárója a kapitalizmusnak.

Magyarországon a nyelvi megújulásért végig küzdött irodalmi, valamint a nyelv önállósodásáért és elismertetéséért indított politikai harcok páratlan élességgel zajlottak le. Noha a Habsburg-kormányzattól való elkülönülésnek, függetlenülésnek — Martinovicsék tragédiája, a gazdasági kezdeményezéseket tartalmazó diéta munkálatok sorsa, a minden haladó gondolatot kudarera ítélő abszolutizmus működése ezt igazolja — nyelvi téren volt viszonylag legnagyobb esélye a sikerre, a magyar polgári erők a külső központi hatalom és szövetségeseinek szívós ellenállása miatt a nyelvi önállósulást is szakadatlan küzdelemmel kényszerültek megteremteni. Bécs nem minden alap nélkül tartott attól, hogy „a magyarok nyelvi terrorizmusa Magyarország elvadását készíti elő”, ezért vetett gáncot minden olyan törekvésnek, amely a magyar nyelv jogainak bővítését célozta. A polgári társadalom előhírnökeinek egy ideig be kellett érniük azzal, hogy az új világot egyenlőre csupán az irodalomban építsék fel. De ez se mehetett végbe anélkül, hogy a nyelvet, mint az irodalom egyik legfontosabb elemét alkalmassá tegyék a polgári világ kategóriáinak kifejezésére. A közvetlen politikai akciókat a nyelvújítás irodalmi csatái hosszú időn át kényszerből helyettesítették. Ugyanakkor a nemesség polgárosodni kezdő tagjainak, akik számtalan szállal kötődtek a feudalizmushoz, a helyzet arra is módot adott, hogy a nyílt anti-feudális akciók elől e kényszer ürügyén húzódhassanak vissza a nyelvharek viszonylag semlegesebb területeire. Mégis: a nyelvi újjászületés a politikai cselekvésnek valóban előfeltétele volt. Előfeltétele volt, mert a nyelv telítődése a polgári világ terminológiáival és ezek révén e világ tükröződése az irodalomban, az új eszmék és törekvések elterjedését könnyítette meg, vagy tette lehetővé.

A nyelvi törekvések tehát, minthogy mögöttük a birodalmi kormányzattól való megkülönböztetés tendenciája húzódik, tulajdonképpen a független Magyarországért induló küzdelem első állomásai. Emellett azonban előkészítői a feudális rend elleni támadásnak is. Az a körülmény, hogy egy ideig a központi hatalom germanizáló kísérleteinek kivédésén volt a hangsúly, kezdetben eltakarta a nyelvmozgalom antifeudális tartalmát. Ennek következménye volt, hogy a harcban a kevésbé polgári erők egy része is a magyar nyelv jogainak kiterjesztéséért hadakozók oldalán foglalt helyet, tehát akaratlanul is az antifeudális irányzatnak tett szolgálatot. Az évtizedeken át meg-megújuló összecsapásokból a magyar nyelv végül is győztesen került ki, elvégezte a nemzeti szellem új életre ébresztéséből rá háruló feladatát, és hatékony fegyvert jelentett a polgári reformokat sürgetők kezében akkor, amikor a polgári fejlődés más, közvetlenebb problémái kerültek napirendre.

B

Az egykorú nyelvreformátorok, a nyelv politikai jogaiért síkraszállók tábora előtt nem maradt rejtve a nyelv funkciójának egy másik, a magyarországi viszonyok közt fontosságra emelkedett oldala sem. A magyar nyelv

kiművelésétől és terjesztésétől már *Bessenyei* azt a hasznot várta, hogy a nyelvi szempontok figyelembevételével „mindenféle hivatalokra ki lehetne legalkalmasabb személyeket mindenkor választani”. *Decsy* még pontosabban fogalmaz, mikor a hivatalokba az idegenek helyére magyarokat kíván ültetni, mert „mi végre tanultunk mi, mi végre bujdosunk külső országokon”, ha az állásokat másnyelvűek töltik be. *Kazinczy* először áldozatnak nevezi, ha magyar értelmiségiek nemzetiségi területeken vállalnak hivatalt, pár évvel később viszont már azzal indokolja a magyar nyelv hivatalossá emelésének szükségét, hogy így könnyebben kenyérhez jutnának azok, akik számára az ősi föld csak bozótot és csalánt terem, vagy akiknek atyjuk csak „jellevet” tud biztosítani bőven termő birtok helyett. *Horváth István* tanúsága szerint a század elején mindinkább szokássá vált, hogy „akármí ifjak, ha könnyű élésre egyéb módot nem találnak, magyar tanítószékért esedeznek”. Különösen a napoleoni háborúk megszűnte után fájlalta számtalan megnyilatkozás, hogy „szép tehetségű ifjú emberek épen csak áttengik napjaikat, minekutána a kevés hivatalt is számos idegenek ülik. Bezzeg, ha hazai nyelvünkön folynának minden dolgok, hány mostan szükséggel bajdó jellevetlenek nyitattnék élelem keresetre mód.” Maga Kossuth is utalt arra, hogy ha az állami élet minden ága és mindenütt magyar lenne, a magyarul nem, vagy rosszul tudók átadnák hivatalaikat már-már nyomorúságba esett „hazánkfiaiinak”.

Történetírásunk kimutatta a magyarországi feudális rendnek a XVIII. század végétől jelentkező és mélyülő válságát. A válság tünetei közt tartja számon azt a tényt is, hogy az adósodó, széthulló nemesi birtok nem, vagy egyre nehezebben tudja tulajdonosainak a régi, megszokott életformát biztosítani. Részből e körülmény vezet az értelmiségi — főleg az ügyvédi — pályák gyors felduzzadásához. A feudalizmus minimális hivatalszervezete és katonai apparátusa azonban viszonylag csak kisszámú ember foglalkoztatását biztosíthatja és azok sem mind a magyarok közül kerülnek ki. E földről és hivatalokból egyképp kiszoruló, deklasszálódó réteg ahhoz még túlsok szállal kötődik a feudalizmushoz, hogy annak megdöntése árán kívánja a sokkal szélesebb értelmiségi köröknek megélhetést nyújtó burzsoá államgépezetet, ipari, kereskedelmi és hivatalszervezetet kiépíteni. Azonkívül a Habsburg-állam és a hazai konzervatív erők ellenében társadalmi súlya sem elégséges az uralkodó viszonyok átalakításához. A kerülő utat választja tehát: harcba kezd azért, hogy a közhivatali ügyek intézése magyarul történjék, a hivatalok betöltésének feltétele a magyarul tudás legyen. E törekvés, amely az országgyűléseken is mind élesebb hangot kap, ez esetben már nem egyszerűen a Habsburg-ellenemlést kiszolgáló idegenek ellen irányul, hanem azoknak az osztályoknak, illetőleg mindenekelőtt a nemesi származású, de világszemléletükben polgárivá formálódó értelmiségi csoportoknak — nagyönis materiális — érdekeit takarja, amelyek kiutat a polgárosodás irányában igyekeznek keresni. A magyar nyelv hivatali uralmának jelszava ilyen vonatkozásban is jele a feudalizmus bomlásának és a kapitalista tendenciák érlelődésének, térhódítása pedig gyorsítja annak a polgári értelmiségnek kialakulási folyamatát, amely a továbbiakban az egyéb polgári követeléseknek egyik elszánt harcosa lesz. Mivel pedig e polgári értelmiség léte elválaszthatatlanul egybekapcsolódik a másajkúaktól őt elválasztó magyar nyelvvel, az is szükségszerű, hogy a nyelvi nacionalizmus legmakacsabb képviselői ugyancsak ennek az értelmiségnek soraiból kerülnek ki.

Amikor ugyanis a magyar nyelvmozgalom a hivatalok magyarrá tételéért lép fel, azonnal elevenébe vág a többi magyarországi nemzetiség érdekeinek, hiszen a magyar nyelv egyeduralma őket meg épp a hivatalokból való kiszorulással fenyegeti. 1812-ben, mikor a magyar országgyűlés a földesurakat kizárólag magyar gazdatisztek tartására akarta kötelezni, nyíltan elhangzott a kívánalom, hogy a bevándoroltak vagy idegen nemzetiségűek vagy tanulják meg a magyar nyelvet, vagy ne legyenek hivatalnokok. Érthető, hogy a horvátok már 1793-ban tiltakoztak a magyar nyelvnek a katonaságnál tervezett részleges használata miatt azon indokolással, hogy e rendszabály bezárná a tiszti pályákat a horvátok előtt.

A magyar mozgalom részeseinek mindig egy volt az ilyszerű óvásokra adott válaszuk: tanuljanak meg magyarul, akkor előttük is nyitva lesz az út az összes hivatalok felé. Valahányszor szót emeltek Magyarország másajkú népeinek képviselői, azonnal arcukba vágták: „Akinek kedvesebb a nemzeti nyelvénél, ruhánál, szokásnál az idegen, hogy kívánhatja az a magyar kenyeret enni, magyart inni?” Nemesak Bessenyei akarta a szlovákokat és németeket magyarosítani azon indokolással, hogy „megérdemli azt ez az áldott haza az idegen nemzetektől, melyeket a maga keblében táplál, hogy annak nyelvét és szokásait bévegyék, valamint annak javaival és szabadságával élni nem iszonyodnak”. Kazinczy is kimondja, mikor a szerbek, románok és szlovákok magyarul tanítását sürgeti, hogy a másajkú „vagy Magyarrá lesz köztünk vagy éhel hal el”.

Kossuth a magyarság természetes jogának tekintette, hogy Magyarország „a közigazgatás, akár polgári, akár egyházi legyen az, úgy a törvényhozás, mint a törvényvégrehajtás, kormányzás, igazságszolgáltatás, közbátorság, rendőrség, egyenes és mellékes adók s közgazdaság körében magyar legyen”, és „akik kormány hivatalt akarnak, magyarul tudjanak”. Mikor pedig a nem-magyarok e törekvés ellenében felhozzák, hogy a közigazgatás a nemzetiségek-lakta vidékeken megsínyli a magyar nyelv uralmát, Kossuth válaszából már kibukkan a nyelvmozgalom nacionalista, magyarosító vonása: „Nem szenved biz az — ti. a közigazgatás (V. J.) —, mert hivatalviselési érdek leend hozzá csatolva s a magyarul még jól nem tudók, de hivaltalt viselni vagy közdolgokba befolylni akarók úgy lesznek vele, mint az ember az ifjúkorral: oly hiány az, mely naponta kisebbedik.” Még a viszonylag mértéktartó Wesselényi is „a nemzetiség öregbítésére” elkerülhetetlennek tekinti a magyar nyelv terjesztését, és mivel e nyelv a „tudomány és mestersegek mezején is naponként szükségesebbé váló”, „valódi kegyetlenség lenne” azt a nemzetiségeknek nem tanítani.

A magyar nyelv, mint a magyar nemzeti érzés hordozója Ausztriával szemben a magyar függetlenség egyik fontos fegyverének a szerepét játszotta. Mivel azonban azok, akik kizárólagos uralmát kiverekedték — a magyar polgári erők — a hivatali versenytársak kiküszöbölésére, illetőleg azok körének szűkítésére is felhasználták, már e ponton a *magyarországi nemzetiségeket háttérbe szorító magyar nacionalizmusnak is nagyjelentőségű eszköze lett.* A magyarizmus vezéreinek nem jótalanul lobbantotta szemükre egyik ellenfelük: „Míg a latin nyelv uralkodott, a többi honi nyelvek testvéreileg állottak, egyik a másik mellett s most egyszerre, midőn az öreg úr kimúltával a testvérek egyike örököse lőn, egyesek azt hiszik, hogy testvérei az előtt birt jogot elvesztették, hogy csak övé az ország, a hatalom, a dicsőség.”

C

Noha a magyar államnyelv hívei a hivatalok *megmagyarosításával* tulajdonképpen a hivatalok kizárólagos *birtoklására* törnek, a magyar nyelv hivatali uralmát egyszersmind a másajkúak magyarosítására kívánják felhasználni. E látszólagos ellentmondás arra figyelmeztet, hogy *a magyar nyelv mint a magyarok számára a tisztségek elnyerésének, a más nemzetiségűek szempontjából pedig e tisztségekből való kizárásának eszköze, csak Magyarország ismertetett speciális viszonyai miatt emelkedett komoly jelentőségre.* Igazolja, hogy azok a rétegek, amelyek a magyar nyelv politikai uralmától elsődlegesen a hivatalszerzés lehetőségeinek kitágulását várták, a magyar nemzeti mozgalom erőinek csak egyik csoportját alkották. A másik rész magyarizáló elképzelései és törekvései szintén polgári osztályérdeket, de az előbbtől eltérő formában jelentkező osztályérdeket fedtek.

Minden egyes nép nemzetévéálásának időszakában fellépő jelenség a más-ajkú országlakosok asszimilálásának vágya, sőt kísérlete. Ennek okát a feltörekvő német burzsoázia ideológusa: Fichte — a polgárság érdekeinek megfelelően — azzal magyarázta, hogy „Isten maga alkotta úgy az embert, hogy minden egyes nemzet lehetőleg terjeszteni akarja a benne rejlő értékeket”. A marxizmus azonban kimutatta, hogy a fenti vágy nagyonis földi eredetű és végső soron képviselőinek gazdasági érdekeiből fakad: valójában nem más, mint *a burzsoázia azon törekvése, hogy a vele azonos nyelvet beszélők számának gyarapításával szélesítse az uralma alatt álló, vagy meghódítani tervezett piacokat.*

Az árutertermelés előrehaladásával abba a körforgásba, amelyet az adás-vevés alkot, termelőként vagy fogyasztóként fokozatosan bekapcsolódnak egyrészt a különböző osztályok és rétegek, másrészt a forgalomtól eladig távolabb fekvő területek. A piaci kapcsolatok kiépülésének emberöltőkön át tartó folyamata az országlakosok többségének egészére végérvényesen a kapitalizmus születésének időszakában terjed ki. Mikor azután a lakosság nagy többsége: a parasztság állandó jelleggel válik az árutertermelés és ezzel együtt a kereskedelem áramkörének szerves részévé, a piaci kapcsolatok felhasználásával megkezdődik a burzsoázia uralmának kiépítése a parasztság és a többi dolgozó osztályok felett. Ezt az uralmat a polgárság részben a volt feudális uralkodó osztállyal, részben pedig más társadalmak polgárságával vívott harc közben szerzi meg. A piaci kapcsolatok kiterjesztése a parasztságra és munkásságra az ezen osztályok felett gyakorolt uralom előfeltétele és részben biztosítója.

Magyarországon a sajátos kelet-európai fejlődés, valamint a Habsburg-kormányzattól való évszázados függés következményeként a gyenge burzsoázia helyett *a középnemesség árutertermelő része lett a polgári reformok kezdeményezője és vezető ereje.* Összefüggött ez azzal a ténnyel, hogy a feudalizmus válsága *nem utolsó sorban az árutertermelő mezőgazdaság értékesítési válságaként jelentkezett.* Sajátságos helyzet alakult ki: magának a nemességnek polgárosodó rétegei hajtották gazdasági érdekei arra, hogy a jobbágyokra nehezedő feudális uralmukat — a termelési viszonyok reformjának, majd átalakításának útján — piaci kapcsolatokon alapuló uralommal cseréljék fel. *Polgári haladást szolgáló harcaikat nem egy merőben más osztálynak kizárólagos hatalmáért, hanem — sok más mellett — saját, de polgárvivő alakuló osztályuk régi uralmi formáinak új formákkal történő felváltásáért vívták.*

A körülmények, amelyekkel harcukban számolniuk kellett, és amelyek e cél elérésének feltételeit is megszabták, nehezeknek bizonyultak. Nem pusztán a nagybirtokosságnak és a nemesség másik, a feudalizmust támogató részének ellenállásával kellett megbirkóznuk. A magyarországi nyersanyag-szolgáltató és iparcikkpiacokat nagyrészt az az osztrák burzsoázia tartotta kézben, amely a piaci keresletet az örökös tartományok mindenkori kívánalmainak megfelelően igyekezett szabályozni. Az amúgyis szűk réteget alkotó magyarországi burzsoázia többségében német, görög-makedon, szerb és zsidó származású volt. A német réteg szoros összeköttetésben állt az osztrák burzsoáziával, és e körülmény azt a veszélyt rejtette magában, hogy annak magyarországi exponensévé válik. A többi nemzetiségek lassan születő burzsoá elemei pedig — legalábbis a nemzetiségi vidékeken — ugyancsak maguknak igényelték a piaci uralmat. A magyarországi áruteremelő nemességnek így sokrétű feladatot kellett vállalnia, ha nem akarta, hogy feudális uralmának megsemmisülése, a kapitalizmusra való áttérés egyszersmind összes hatalmi pozícióinak végleges elvesztését hozza magával.

A megoldás, amely a feudális termelési módból fakadt értékesítési válság leküzdését is jelentette, többek közt a magyarországi fogyasztópiacok fejlesztését, a magyar mezőgazdaság számára történő meghódítását és kiaknázását követelte meg. A piacok birtoklásától és bővítésétől függött a mezőgazdasági áruteremelés jövője, hanyatlása vagy előretörése. *A mezőgazdasági tőkés áruteremelés azonban csak egyik része a burzsoá tevékenységnek, és önmagában, a tőkés ipari és kereskedő-tevékenység nélkül, nem lehet a piaci uralom biztosításának alapja.* Így a nemesség kapitalizálódást sóvárgó erőinek szívkön kellett viselniük más polgári rétegek érdekeit, küzdeniük kellett e rétegek gyors fejlesztéséért, vagy megteremtődéséért, sőt eleve meg kellett velük osztaniuk óhajtott piaci uralmukat is.

E támogatásra azonban a Magyarországon jelenlevő vagy bontakozó burzsoá csoportok közül csak azok számíthattak, amelyek gyengeségük vagy egyéb okok folytán rá voltak utalva a polgárosodó birtokosok szövetségére, amelyek így reményt nyújthattak arra, hogy a többi csoport kiiktatása fejében hajlandók az áruteremelő nemesség segélyével szerzett piaci uralomban magával a polgárosodó nemességgel osztozkodni. Az ausztriai burzsoázia teljes hatalmat igényelt a magyarországi piacokon, azaz érdekei és törekvései ellentétben álltak a magyar liberálisok céljaival, amelyek ilyenformán e burzsoázia eltávolítását írták elő. A hazai polgári elemekkel kapcsolatos bánásmódot az szabta meg, hogy elfogadják-e a liberálisok felkínálta szövetséget, vagy pedig a magyar földbirtokos osztály legyűrésére, hatalmi pozíciói elragadására aspirálnak. A nemzetiségek polgárosodó erőinek jórészét az utóbbi szándékok fűtötték: az országnak bizonyos, legalábbis saját népük lakta területein ők maguk kívántak a piac urai lenni. A német, görög-makedon és zsidó rétegek mögött azonban nem állt ott saját népük területileg egytömbű háttvédeje, és így a piacok biztosításának versenyében e hiányt csak a magyar liberálisoktól élvezett támogatás helyettesíthette. A polgári reformok nemesi tábora előtt az a feladat állt, hogy ha lehetséges, akkor *szövetségébe vonja, ha pedig nem megy, akkor háttérbe szorítsa a Magyarországon tevékenykedő sokfajta nemzetiségű burzsoáziát, de mindenképpen magyar polgári osztály létrejöttét segítse elő. E követelmény megvalósításának egyik fontos útja a meglévő másnyelvű polgárság elmagyarosítása volt.* Mivel pedig a nyelvet változatlanul a nemzeti hovatartozás elsődleges ismérvének tekintették, a nyelvben látták

a magyar burzsoázia megteremtésének és vele párhuzamosan azon polgári erők eltávolításának főszekkerét is, amelyek elutasították az árutermelő nemes-ség célkitűzéseit.

Decsy Sámuel a XVIII. században az ország „kolonális” állapotát „az idegen országokkal lehető kereskedés kútféjének megfojtása”-val magyarázta és a külkereskedelem kiépítésétől azt várta, hogy a távoli országokban letelepült kereskedők majd terjeszteni fogják a magyar nyelvet. Igaz, hogy a fejletlenebb viszonyok tükrözésének folyományaként ő még a nyelv térhódítását remélte a kereskedelem szélesedésétől, mégis, ha okot s okozatot felcserélve is, de rátapintott a piac és nyelv közt fennálló összefüggésre. Alig pár évtized múltán azonban a polgári fejlődés harcosainak szemléletében már megfelelő világitásba került nyelv és piac kapcsolata, és a lehetőségeket kihasználva munkálkodtak a belőle levont következtetések életbeléptetésén.

„Az ipartól nagy ok van félni nemzetiségünket, az idegen szellem és vele az idegen uralom ezúton könnyen beszivárogo hazánkba — hirdette Hunfalvy Pál —, örködnünk kell, nehogy más országoknak még inkább gyarmatává süllyedjünk, mint ahol jelenleg áll statusunk. Országunk gazdaságát el kell különböztetnünk tőlük, elsősorban is a nyelv által. Sajátítsák el hazai kézműveseink és kereskedőink ősi magyar nyelvünket, ezzel előnyt szerzenek a hazai nyelven szólókat bizalommal fogadó lakosság körében.” Bajza József hasonló értelemben beszélt: „A külfölddel, kivált a nekünk legveszélyesebb némettel, utaink, gőzhajóink által naponként nagyobb összeköttetésbe jövünk, mindig több német elem vegyül közénk. A gőzhajó-társasággal egy egész megkövesült német gyarmat települt közénk, mely mereven, inkább török, semmint nemzetiségünkhöz simuljon. Éppen ily gyarmatosítás történik, ha nem vigyázunk, a vaspályai társulatok által. A gyárok szaporodása, a kereskedés emelkedése s általában az ipar mind annyi idegen elem csatornáit lesznek közöttünk, melynek özöne csálhatatlanul elborítand, ha ébren nem leszünk.” „Ha arra célozunk — írja másutt, hogy hazánkat gazdasági tekintetben ne idegenek vezessék — és ennek útjába gátat kell vetni, mert különben a politika is mihamar kezükbe kerülend — úgy a hazai idegeneket magyarítva társainkká tenni, a külföldi kereskedőinek rajait pedig, áruikkal egyenlőre nem tudhatván szembe szállani, a magyar nyelvvel megtörni és hazánktól elriasztani szükséges.”

Kossuth, a polgári átalakulás legnagyobb hatású ideológusa, azzal utasítja el a német vámszövetséghez, tehát a lényegében német gazdasági egységhez csatlakozás gondolatát, hogy „a német vámszövetség Németországot a germanizmusnak meghódította s ezen hódításnak gravitationalis erejében fekszik, hogy minden tartományt meg fog hódítani, mely vámszövetségének részesévé lesz.” „Nem attól félek én” — magyarázza meg még pontosabban, — „hogy a magyar nemes németté lesz, ha gyapjút valamely német gyárnoknak adja el, hanem azért, mert honunk kifejlése csak egy tisztességes középrend minél hamarábbi keletkezésével lehetséges. E középrendet csak a sz. kir. városok lakóiból nyerhetjük. De ezek németek, pedig e középrendnek magyarnak kell lenni, másnak lennie nem szabad, márpedig a német vámszövetség következtében német műiparunk, német kereskedésünk magyarrá soha sem lenne, sőt egy magyar középrend keletkezése akadályozhatná.” És nagyon jellemző, hogy Kossuth, mikor feladatul tűzi ki a városi lakosság elmagyarosítását, amelyet egyébként polgári jogokkal való felruházásának feltételül jelöl meg, vele párhuzamosan adja ki

nemzete számára a másik jelszót is: siessen, siessen meghódítani a hazai piacot, amíg nem késő!

Ha tekintetbe vesszük, hogy a polgárosodó nemesség közfelfogása szerint a nyelv a nemzeti hovatarozás fő ismertetőjele, a nemzeti érzés kifejezője, nem különös, hogy *a magyar polgári átalakulás vezetői a magyar nyelv legfontosabb szerepét a hazai burzsoázia megmagyarosításában, az egységes magyar gazdasági terület és e terület, mint piac felett gyakorolt magyar uralom megeremtésének elősegítésében látták. A nyelv politikai jogaiért folytatott* — és eredményes — harcok, továbbá az erősödő magyarosítási kísérletek fenti vonatkozásaival tisztában voltak az ellenfelek is, akiknek eltávolítását a nyelvmozgalom tervevette. Az ausztriai kereskedők például kárhóztatták, hogy a magyarok „nemesak a törvényhozás segítségét akarják igénybe venni abból a célból, hogy az egyensúlyt megbontsák Magyarország és Felsőleges urunk egyéb tartományainak kereskedelme között, de nyelvük erőszakos terjesztését is arra irányozzák, hogy előnyben részesítsék azokat a magyarországi kereskedőembereket, akik az ő barbár nyelvükhöz hajolni csak azért hajlandók, hogy a vevők körét saját silány áruik vásárlására ösztönözzék és az ausztriai ipart az országból kiküszöböljék”.

A mondottak nem hagynak kétséget afelől, hogy a magyar nyelv jelentős eszköze lett az országos gazdasági egység kialakításának és nem lebecsülendő része volt a külföldi piac hegemoniájának kisebbitésében, valamint a hazai másnyelvű versenytársak visszaszorításában, illetőleg elmagyarosításában. Mert *a polgári jogok megszerzésének vágya mellett az erősebb külföldi konkurrensok eltávolításának reménye a polgárosodó nemesség szövetségébe csábította a hazai burzsoáziának viszonylag tekintélyes csoportjait, főként azokat, amelyek nem rendelkeztek az önálló nemzeti piac kiépítéséhez szükséges feltételekkel, többek közt kellő népi, velük azonos nyelvet beszélő honi tömegbázissal, amelyekre igényeik bizonygatásánál hivatkozhattak volna (görög-makedonok, németek, zsidók), de egy részét azoknak is, amelyek pedig nem kisszámú népeket tudhattak maguk mögött (szerbek, románok, szlovákok). Ezek azután a várt előnyök fejében jórészt önként odahagyták nemzetiségüket, a magyarosodás útjára léptek, felhasználták a nemesi reformerek segítségét piaci befolyásuk kiterjesztésére, ellenszolgáltatás-ként pedig elfogadták — gyengeségük miatt el is kellett fogadniuk —, hogy ez a nemesség a polgári állam megszületésével kialakuló új uralmi formáknak is részbirtokosa legyen. A nemzetiségi polgárság másik része viszont nem volt hajlandó lemondani az önálló nemzeti piac kialakításáról, és a magyar törekvések ellenében saját népét hívta segítségül. Vele szemben a magyar nemzeti mozgalom az erőszak eszközéhez nyúlt és visszaszorítására nem utolsó sorban épp a magyar nyelvet használta fel.*

D

Az előbbiekkal azonban még mindig nem merül ki a nyelvnek a nemzetévalásban betöltött funkciója. Közismert, hogy a feltörekvő burzsoáziának, vagy más, polgári szerepet játszó osztálynak elégtelen az ereje ahhoz, hogy egymagában gyűrhessen le a kapitalizálódás útjában álló erőket. Segítségre lévén szüksége, támogatásért az alsó osztályokhoz fordul, és azokkal egységfrontba tömörülve tesz kísérletet a retrográd osztályok uralmának megdöntésére. Az antifeudális harc mind a polgári osztálynak, mind pedig a feu-

dalizmus többi elnyomott osztályának érdeke, sőt a kapitalizmus kialakulásának szakaszában a polgári célkitűzések közt is számos olyan található, amely egyúttal az alsó osztályok haladását is szolgálja. Más kérdésekben viszont már ekkor is összeütközésben vannak egymással az előbbi osztályok érdekei. Különösen élesek az ellentétek akkor, ha a burzsoá fejlődésnek olyan osztály a szószólója, amely egyúttal kizsákmányolója más, a polgári átalakulás csatájában szövetségesül kiszemelt osztályoknak. Természetes, hogy az előbbi az utóbbiak maga mögé sorakoztatása végett az összefűző momentumokat hangsúlyozni, a szétválasztókat pedig tompítani igyekszik, és felhasznál minden olyan mozzanatot, amely összekötő kapocs kettejük között. Ezek közé számít a nyelvazonosság is. A burzsoázia vagy képviselői tehát a tömegeket nem pusztán azon gazdasági és politikai kérdések hangoztatásával igyekeznek megnyerni, amelyekben azonosak az érdekeik, hanem a nyelvet is előtérbe helyezik, és többek közt annak közösségére hivatkozva törekednek célkitűzéseiknek és az alsó osztályok érdekeinek azonosságát bizonyítani. *A közös nyelv valójában soha és semmilyen osztályok közt nem lehet az érdekazonosság jele, még kevésbé annak bizonyítéka, de igenis felhasználható a tényleges osztályviszonyok elkendőzésére.* Ennek következtében a nyelvközösség hangoztatása, amikor a burzsoázia és a tömegek közvetlen, alapvető érdekei már nem esnek egybe, a burzsoá osztályelnyomás leplezésének eszközéül szolgál. A kapitalizmus kialakulása idején a legfontosabb feladat a feudalizmus megdöntése, és *e vonatkozásban* a bontakozó burzsoázia törekvése a lényegét illetően nem ellentétes az alávetett tömegek érdekeivel. *Ezért tölthetnek be progresszív szerepet mindazon eszközök, tehát a nyelv is, amelyek segítségével az antifeudális erők az alapvetően haladó cél megközelítésére mozgósíthatók.*

Különösen érvényes ez az olyan társadalmakra, amelyekben a feudális osztályok és a nép közt nyelvi is válaszfal emelkedett. A feudális Magyarország urai többek közt a latin nyelv hivatalos használatával különböztették meg magukat a dolgozók tömegeitől. A régi viszonyok konzerválásának hívei e gátat épségben óhajtották hagyni, a polgári átalakulásért harcra szállók táborára viszont a néppel nyelvi is egyesülni akart, előkészítve ezzel azt, hogy összefogasson majd vele a politikai harcban is.

Már Bessenyei kárhözatosnak tartotta, hogy a lakosság „nagyobb része nem tudja, micsoda törvények által igazítottak és hogy az ő jószágának és világi javának dolga idegen nyelven foly, amelyet ő nem esmér, és amely miatt maga is a törvényes igazság előtte gyanus . . . idegen nyelven írjuk a törvényt, mintha ugyan szándékkal azon volnánk, hogy azt az ország javára tartozó dolgot titkoljuk, hogy mentől kevesebb ember juthasson esméretére”. Amikor a főrendek különféle ürüggyekkel hátráltatták a magyar nyelv jogainak törvényes bővítését, Kölcsey a szemükbe vágta, hogy nem kívánnak egyebet, „mint a latin nyelvből oly szent nyelvet csinálni, mely őket a sokaságtól elkülönözze”, és nyíltan feltette a kérdést: „Talán a Demokratiától félnek, ha az anyai nyelv felemeltetik?” Kossuth a maga érdek-egyesítő programjában az első lépcsőfokot a néppel való összefogáshoz a *nyelvi* egyesülésben jelölte meg. Amikor annak a honorációr-rétegnak szavazatjogáért szállt síkra, amelynek léte elválaszthatatlanul összefonódott a magyar nyelv uralmával, indoklásul — egyebek mellett — azt emelte ki, hogy a magyar nyelv kiteljesedése a honoráciorokat végképp a nemzethez kapcsolja, és ezért voksaikat a polgári reformokra fogják adni. Másutt pedig azt világítja meg, hogy a nyelv politikai uralmáért vitt harcokat nem más

indította el, mint „a századok óta ily erőben soha nem látott nemzeti törekvés: a kifejlesztett nemzetiséget egyesíteni. Mert — mondja Kossuth — politikai egység a nemzeti egységgel tőzsomszéd.” Wesselényi pedig kimondja, hogy a nyelvben kifejeződő és általa erősített nemzeti érzés nem fő cél ugyan, de „a fő czélnak, t. i. a szellemi és anyagi jólét mentől többekre kiterjesztésének alárendelt czél s arra fő eszköz”, mert a nemzetiségnek „hatalmassá vált érzete az; miben az erők leginkább pontosulhatnak s edződhetnek jobb polgári lét kivívására”.

A fentiekből világos a kép: a polgári átalakulás képviselői — egyebek mellett — a magyar nyelv segítségével kívánják a velük egy nyelvet beszélő antifeudális erőket politikai céljaik támogatására tömöríteni, a nyelvet ez utóbbihoz nem ugyan legfontosabb, de elengedhetetlen eszköznek tekintik. De míg a nyelvazonosságot az osztályszempontok meghatározó szerepét elmosva, idealista módon olyan tényezőnek vélik és hirdetik, amely feltétele, sőt félig-meddig már biztosítója a polgári törekvések helyeslésének, ugyanakkor bizalmatlanok a nem-magyar nyelvközösségek tagjaival szemben, és fenntartás nélkül csak akkor fogadják őket táborukba, ha a polgárosodást szolgáló reformok mellett a magyar nemzetiséget és annak kifejezőjét: a magyar nyelvet is vállalják. Még Wesselényi is azt vallotta, hogy törekedni kell a másajkúakat „magyar nyelvünk által új, kivívandó érdekeinkhez kapcsolni”. Nagy Károly, noha jól látta, hogy a „jusok, melyek szabadítanak, következképpen humanisálnak”, fűzik az embert „elszakíthatatlan kötelekkel . . . valamely országhoz s ennek institútiójához”, noha felismerte, hogy a nemzetiség lényegét nem pusztán a nyelv teszi, mégis hangoztatta: „Eszközölni kell, hogy a töredékek belépjenek a nemzet sorába, s hogy azon országot, melyben laknak, mint valóságos kedves hazájokat szeressék.” Evégből oly intézmények felállítását sürgette, melyek „a különböző néptöredékek és nyelvek egybeolvasztását — természetesen magyarrá olvasztását (V. J.) — egyenes úton eszközlik”.

A magyarosításnak fenti programja a polgári törekvések valamennyi hordozójának gondolatrendszerében helyet kapott, és megvalósításának kísérleteiben a *magyar nyelvnek* előkelő szerep jutott. A polgári reformok nemesi gárdája túltette magát azon a következetlenségen, amely e program, valamint saját és előhírnökei eszméinek másik tétele közt állt fenn: *egyfelől változatlanul hirdette, hogy minden nemzet csak saját nyelvén lehet naggyá és boldoggá, másfelől a nemzetiségekre vonatkozóan a magyarosítással a gyakorlatban tagadta e tétel érvényességét*, azaz vitatta el azok jogát az önálló nemzeti fejlődésre, vonta kétségbe — ezt a polgári reformok harcosai nem egyszer hangsúlyozták — a nemzetiségeknek, mint önálló nemzeteknek a létezését. A tömeges magyarosítás igénye túlzóbbnál túlzóbb rendszabályokat szült és terveket vetett fel: csak magyarul tudókkal akarták egyes megyék a tanítói, mások a papi állásokat betölteni; az egyik helyen a földesurakat utasítani készültek, hogy kizárólag magyar gazdatisztekét alkalmazzanak, másutt a céhek kapuit csak a magyarul is beszélő kézművesek előtt kívánták megnyitni, és volt hatóság, amely az egyházakban magyar nyelvű liturgiát sürgetett. A nemzeti-ségi néptömegekkel szemben azonban e kísérletek kudarcot szenvedtek, mert eredményességükhöz hiányoztak a kellő gazdasági-társadalmi, történelmi és területi feltételek.

Pedig a magyarosítás nemesak a polgári rétegeket vette célba, hanem egyúttal az alsó osztályokat is. A magyar köznéppel való nyelvi egyesülésben

a polgári erők tömegbázist akartak szerezni. A nemzetiségi köznép magyarrá tétele — a tömegbázis szélesítése mellett — kimondatlanul is az ellenfelek: a nemzetiségek polgári rétegeit fosztotta volna meg népi hátvédjétől. Az eljövendő *polgári* hatalomra igényt tartó magyar erők pedig országos uralmuk „jogosságának” igazolására hozhatták volna fel azt aényt, hogy a lakosság döntő többsége az övékével azonos nyelvet beszél. A magyar nyelvnek az a haladó szerepe, amelyet a reformerek a magyar köznép felzárkóztatásában szántak neki, összefonódott azzal a retrográd szereppel, amelyet a magyarizáló polgári erők eszközeként a nemzetiségek önálló nemzetté fejlődésének lassításában játszott. Terjesztésének kísérletei a nemzetiségek polgári erőit — legalábbis részlegesen — védekezésre kényszerítették, és a terjesztők szándékával ellentétben, ugyanúgy fokozták azok nemzeti mozgalmának intenzitását, mint annak idején a magyarét II. József germanizáló próbálkozásai.

*

A magyar nyelv fontosságának felismerése tehát a feudalizmus válságának tünete volt, fejlesztése, terjesztése és politikai jogainak biztosítása részét képezte annak a nemzeti mozgalomnak, amelyet a magyar árutermelő nemesség — más polgárosodó erőkkel szövetségben — egyfelől az Ausztriától nem függő, magyar polgári állam és társadalom megteremtéséért, másfelől pedig azért vezetett, hogy a hazai nemzetiségek felett bírt hatalmát változott formában a polgári keretek közt is fenntarthassa. A magyar nyelv — még ha szerepe döntően előremutató volt is — mint e mozgalom eszköze, egyszerre lett e mozgalom progresszív és retrográd vonásainak hordozója, egyidőben töltötte be az akkor haladó polgári hazafiság és a nemzetiségeket elnyomó nacionalizmus kardjának szerepét.

IRODALOM

- Bajza József*: Ellenőr, Politicai zsebkönyv. H. n. 1847.
Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék. Bpest. é. n.
Decsy Sámuel: Pannóniai Féniksz, avagy hamvából feltámadott magyar nyelv. Bécs. 1790.
Deme László: A XIX. század első felének harcai a nemzeti nyelvért. Nyelvünk a reformkorban. Bpest. 1955.
Guzmics Izidor: A nyelvnek hármás befolyása az ember emberiségébe. . . Tudományos Gyűjtemény, 1822. VIII.
Kármán József összes művei. Bpest. 1879—1880.
Kazinczy Ferenc levelezése I—XII. Bpest. 1890—1927.
Kossuth Lajos hírlapi cikkei I—II. (Összes munkái XII—XIII.) Bpest. 1906 és 1911.
Nagy Károly: Daguerotyp. Pozsony. 1841.
Pápay Sámuel: Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra alkalmaztatásáról. . . Veszprém. 1807.
Révai József: Kölcsey Ferenc. Marxizmus, népiesség, magyarság. Bpest. 1949.
Szekfű Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. Bpest. 1926.
Sztálin: Marxizmus és nyelvtudomány. Bpest. 1950.
Gr. Teleki László: A magyar nyelv előmozdításáról buzgó csdeklései. Pest. 1806.
Tolnay Vilmos: A nyelvújítás. Bpest. 1929.
Vedres István: A magyar nyelvnek a magyar hazában szükséges voltát tárgyazó hazafitt emelkedése. . . Szeged. 1806.
Wesselényi Miklós: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Lipesc. 1843.

Я. ВАРГА

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКА В БУРЖУАЗНОМ РАЗВИТИИ В ВЕНГРИИ

Резюме

Параллельно обогащению материальной и духовной жизни общества расширяется *в общем* и запас слов языка. В период качественного преобразования производительных сил, однако, элементы цивилизации и культуры появляются такой массой, что их обозначение именами не можно разрешить при помощи данного запаса слов. В такие периоды появляется сознательное стремление, поставляющее себе целью обновление языка, ставшее настоящим расширением запаса слов.

В период перехода от феодализма к капитализму наступает в сравнительно краткий промежуток времени бурное развитие производительных сил. В этом заключается одна из причин того факта, что движение за обновление языка появилось и в Венгрии в период буржуазного преобразования, в качестве сопутствующего ему явления. Предвестники буржуазного преобразования открыли во-первых неразделимость общественного прогресса и наук. Они настаивали на насаждении и практическом применении наук, таким образом они на деле выступали за развитие капиталистических производительных сил. Они желали, чтобы знание наук стало общим и распространенным в кругах народа; а это желание являлось какой-то попыткой мобилизовать низшие классы на стороне представителей буржуазных интересов. Национальному — т. е. венгерскому — языку предназначалась роль стать средством распространения научных знаний среди населения страны. Не случайно, что обновление языка почти во всех научных дисциплинах положило основу научного профессионального языка, а это обстоятельство облегчило распространение буржуазных идей и буржуазной мысли в Венгрии.

Стоящее во главе буржуазного развития и представляющее его среднее дворянство с одной стороны надеялось на то, что путем буржуазного преобразования оно освободится от австрийской зависимости, а с другой стороны оно стремилось к тому, чтобы после завоевания национальной самостоятельности тоже сохранить господство над невенгерскими народами Венгрии. Таким образом в прогрессивном в основном венгерском национальном движении еще с начала появилось и ретроградное стремление угнетения других народов.

В первой половине XIX в. поборники венгерского буржуазного преобразования считали венгерский язык выразителем воли венгерской «нации», залогом ее стремлений а также средством обособления от других наций. На их глазах официальный латинский язык являлся символом и средством феодализма и Габсбургского гнета; а борьба против него, за расширение круга политических прав венгерского языка скрывала тенденцию, показывающую в направлении буржуазного общества и в этом случае независимой Венгрии. Особенное значение придавалось вначале тому, чтобы отбить попытки германизации со стороны центрального правительства; это обстоятельство скрывало на известное время антифеодальное содержание языкового движения и сделало возможным, чтобы по этому вопросу даже часть феодального лагеря приняла позицию на стороне буржуазных сил.

В Венгрии в последнюю фазу феодализма значительные слои дворянства находились уже на краю банкротства, они были вынуждены избрать карьеру интеллигенции. Но неразвитая организация ведомств феодализма сумела обеспечить должности только ограниченному числу интеллигентов. Прежде всего этот деклассирующийся, вытесненный из ведомств слой провозглашал, чтобы условием несения общественных должностей было знание венгерского языка. Этим они в основном стремились закрыть путь в ведомства конкурентам, лицам невенгерской родной речи, что, конечно, касалось жизненных интересов национальностей Венгрии. Товаропроизводящие слои среднего дворянства ожидали от буржуазного преобразования между прочим и то, что они сумеют заменить феодальные формы своего господства основанными на рыночных связях формами. Это казалось возможным только в том случае, если они еще сначала разделяют власть с другими буржуазными слоями, не занимающимися исключительно производством сельскохозяйственных товаров. Так как австрийская буржуазия требовала *полной* власти над рынками Венгрии, против нее обуржуазивающиеся венгерские силы могли избрать только путь борьбы. Таким образом всего только отечественные буржуазные силы могли входить в расчет с той точки зрения, что они поддерживают борьбу либерального среднего дворянства за независимые венгерские рынки, а взамен этого получают участие во власти над рынками. Доказательством поддержки либералы считали мадьяризацию, ассимиляцию в языковом отношении. А так как часть буржуазии Венгрии вследствие своей

слабости приняла условия либералов и стала венгерской, венгерский язык приобрел важную роль и в образовании единого национального рынка.

В борьбе за отмену феодального строя представители буржуазного преобразования стремились находить чем более широкий базис в кругах низших классов, чтобы с одной стороны они могли показать силу напротив неприятеля, а с другой чтобы при обосновании своих стремлений они сумели сослаться на число этих союзников. А так как между товаропроизводящим, обуржуазивающимся дворянством и низшими классами имелись классовые противоречия, дворянство энергически подчеркивало всякие моменты, связывающие его несмотря на все противоречия с народными массами. Кроме временной общности экономических и политических интересов в этих целях использовалась и общность языка, хотя она ни в каких условиях не является доказательством общности интересов. В данном положении все же можно было использовать общность языка в целях сплочения антифеодальных сил, а в то же время она сумела также представить юридическое основание буржуазной эксплуатации говорящих на том же языке. Трудясь над ослаблением массовой силы невенгерских буржуазных конкурентов и над расширением круга эксплуатируемых под предлогом принадлежности к той же нации, обуржуазивающиеся венгерские слои доходили до практического применения мысли насильственной мадьяризации. В этом отношении венгерский язык играл одновременно роль средства, объединяющего венгерские антифеодальные силы и замедляющего национальное развитие невенгерских народов страны.

J. VARGA

LE RÔLE DE LA LANGUE NATIONALE DANS L'ÉVOLUTION BOURGEOISE EN HONGRIE

R é s u m é

L'évolution qu'accuse la vie matérielle et intellectuelle de la société va *en général* de pair avec le développement du vocabulaire de la langue. Cependant dans la période, où se déroule le processus de la transformation qualitative des forces productives tout un bloc d'éléments nouveaux peuvent se produire dans le domaine de la civilisation et de la culture, éléments dont la dénomination ne saurait être résolue à l'aide du vocabulaire hérité. C'est la période, où les efforts se portent au renouvellement de la langue, à l'enrichissement urgent de son vocabulaire.

Dans l'étape, où s'opère le passage du féodalisme au capitalisme les forces productives connaissent sous un intervalle de temps relativement court un développement rapide qui est une des raisons se trouvant à l'origine de la réforme de la langue faisant son apparition en Hongrie précisément dans la période de la transformation bourgeoise comme phénomène concomitant de cette même transformation. Les précurseurs de la transformation bourgeoise constatèrent, tout d'abord, l'inséparabilité qui existe entre le progrès social et les sciences. Ils insistèrent sur l'introduction des sciences et sur leur application pratique, c'est à dire ils se prononcèrent, en réalité, pour le développement des forces productives capitalistes. Ils réclamaient la généralisation et la vulgarisation des sciences parmi le peuple; ce désir toutefois marquait une certaine tentative visant à mobiliser les masses à la suite des représentants des intérêts bourgeois. La langue nationale — la langue hongroise — était appelée à servir de moyen pour la vulgarisation des sciences parmi les populations du pays. Ce n'était point un hasard que la réforme de la langue jeta, dans presque toutes les disciplines les fondements de la langue scientifique, ce qui facilita en Hongrie le progrès de l'idéologie bourgeoise.

La noblesse moyenne se trouvant à la tête de l'évolution bourgeoise et étant son représentant espérait d'une part sa libération de sous la dépendance autrichienne et s'efforçait d'autre part à maintenir — après avoir conquis l'indépendance nationale — son pouvoir sur les peuples non-magyars de la Hongrie. De ce fait le mouvement national, progressif dans son essence, connu dès ses débuts une tendance rétrograde visant à opprimer les populations allogènes.

L'avant-garde de l'embourgeoisement survenu en Hongrie dans la première moitié du XIXe siècle considérait la langue hongroise comme un moyen servant à exprimer la volonté de la «nation» hongroise, à garantir ses aspirations et à la distinguer des autres nations. La langue latine officielle devint pour eux le symbole, l'instrument de l'oppression féodale et habsbourgeoise; la lutte dirigée contre son emploi et le combat mené pour l'élargissement de la sphère des droits politiques de la langue hongroise recélérent une

tendance indiquant la voie vers l'évolution bourgeoise et l'indépendance de la Hongrie. Les efforts se portaient, au début, à repousser les aspirations de germanisation témoignées par le gouvernement central, ce qui dissimulait pour un certain temps la substance anti-féodale du mouvement en faveur de la langue hongroise et permit à une partie du camp féodal de prendre, à cet égard, le parti des forces bourgeoises.

En Hongrie dans la dernière étape du régime féodal d'importantes couches de la noblesse se trouvaient menacées de la déconfiture, et se virent contraints à embrasser les professions libres. L'administration arriérée caractéristique pour le régime féodal n'assurait des postes qu'à un nombre bien restreint des intellectuels. C'est cette couche déclassée et refusée par les bureaux qui insista à ce que l'exercice des fonctions officielles se rattachât à la connaissance de la langue hongroise. Elle entendait par cela barrer la route à ses rivaux: aux minorités de langues étrangères, ce qui touchait au vif des nationalités vivant dans le pays.

Les couches de la noblesse, productrice des marchandises, espéraient que la transformation bourgeoise leur permettrait, entre autres, de remplacer les formes féodales de leur régime par celles à créer aux marchés, ce qui ne pouvait être réalisé qu'à condition de partager le pouvoir avec les couches bourgeoises ne pratiquant pas uniquement la production marchande agricole. Étant donné que la bourgeoisie autrichienne se réclama le pouvoir *absolu* aux marchés de la Hongrie les forces embourgeoisées hongroises n'avaient plus le choix que de s'engager dans la voie du combat. Quant à l'appui de la lutte menée par la noblesse libérale pour un débouché indépendant hongrois ce ne sont que les forces bourgeoises *du pays* qui y entrèrent en ligne de compte, forces qui en échange auront leur part, au pouvoir à exercer sur le marché. La magyarisation, l'assimilation dans le domaine de la langue s'averèrent pour les libéraux garantes de cet appui. Vu qu'une partie de la bourgeoisie du pays, en raison de sa faiblesse, accepta les conditions des libéraux et se magyarisa, la langue hongroise, elle, a obtenu un rôle important dans le développement du marché national unitaire.

Au cours de leurs luttes menées pour la liquidation du régime féodal les représentants de la transformation bourgeoise s'efforçaient de se gagner les larges masses des classes inférieures, afin de témoigner d'une part leur force devant l'ennemi et d'autre part pour pouvoir, de cette manière, justifier leurs aspirations faisant appel au nombre de leurs alliés. Étant donné que la noblesse, productrice de marchandises, en voie d'embourgeoisement, et les classes inférieures se trouvaient séparées par les antagonismes de classe, la première ne manquait point d'accentuer tout motif qui, en présence de ces antagonismes, la rallia quand même aux masses populaires. Outre les intérêts communs qui se présentèrent temps en temps sur le plan économique et politique, l'identité de la langue n'en resta pas un argument moins important, bien qu'elle ne témoignât jamais de la communauté des intérêts. L'identité de la langue était, pourtant, au cas donné, à utiliser en vue du rassemblement des forces antiféodales tout en servant de titre à l'exploitation des populations de la même langue de la part de la bourgeoisie. Les couches embourgeoisées hongroises visant à réduire les forces massives de leurs concurrents bourgeois non-magyars et à élargir le cercle des exploités sous le prétexte de l'appartenance à la nation hongroise, aboutirent à l'application pratique de l'idée de la magyarisation forcée. Dans ce sens la langue hongroise remplit à la fois le rôle de l'instrument servant à rassembler les forces antiféodales et à mettre obstacle à l'évolution nationale des peuples non-hongrois du pays.